

GETUIGENIS VAN EEN RECENSENT

Gert-Jan van der Heiden, *The Voice of Misery. A Continental Philosophy of Testimony*, Albany, SUNY Press, 2019, 333 p., €126.95, ISBN 9781438477619

Hoe kunnen we ooit in naam van iemand anders spreken? Dat is toch een bedreiging van de mondigheid van het moderne subject? Anderzijds, spreken we niet juist altijd al in naam van iemand of iets anders? De laatmoderne continentale filosofie heeft de zeggenschap over het spreken ‘gedeconstrueerd’ door juist de spreker en diens hele context in het spreken binnen te halen en dat laatste niet te herleiden tot louter begrippelijke ‘boodschappen’. De hermeneutiek heeft dienovereenkomstig de cartesische, kantiaanse, husserliaanse en sartrianse *cogito*’s achtergelaten.

Verder. Wat als we spreken in naam van iemand die ‘het’ zelf niet gezegd krijgt? Welke garantie biedt dit getuigenis? Hoe weet de toehoorder of de getuige adequaat de bedoeling weergeeft van wie zelf niet spreekt? Misschien zijn dit allemaal foute vragen omdat ze nog vertrekken van het traditionele communicatiemodel Zender > Boodschap > Ontvanger. Daar lijkt de zender een (id)entiteit die totaal bij zichzelf aanwezig is terwijl het getuigen minstens een cesuur vooronderstelt. Daar lijkt de boodschap een transparante geestelijke eenheid zonder enige alteriteit, opaciteit, ambiguïteit. Daar lijkt de ontvanger de onbetwifelbare garantie op volle, zuivere betekenis te krijgen die het metafysische systeem met de boodschap meegeeft, van intentie tot interpretatie.

De miserie uit de titel haalt de auteur, hoogleraar metafysica te Nijmegen, bij Lyotard. Het gaat om een onvermogen een boodschap te articuleren in ‘begrijpelijke taal’, een hermeneutisch fenomeen waar de oude Grieken zich reeds over bogen. Hier heeft de miserie een dubbele betekenis: enerzijds crisis of zelfs onuitsprekelijk trauma, maar ook ‘ellende’ in de zin van ‘uitlandigheid’. Wanneer onze moedertaal het milieu is waar we thuis zijn, dan is elke geweigerde toegang daartoe een ervaring van ellende, van miserie. Deze miserie is dus niet per se of louter financieel, medisch, professioneel, ... maar betreft ook het spreken (erover). De miserie betreft een ervaring die uit de taal valt, die het onderwerp van die ervaring in verlegenheid brengt, die een ‘ander’ vergt om uit te spreken. Hier verschuift het model van waarheid als opgesloten in de proposities naar de betrouwbaarheid en waarachtheid van de getuige.

Hermeneutiek is een zaak van ‘to explicate the implicate and complicate’. Een tekst wordt dan wat ‘announces the implicate and complicate and demands explication’ Deze dimensie wordt door de traditionele en nog steeds gangbare epistemologie genegeerd. Die laatste richt zich namelijk van meet af aan op het begrip. Het ontologische register van *announcement* en *demand* wordt uit de

epistemologie weggesaneerd. Dat laatste is niets minder dan typisch voor de traditionele metafysica. Parmenides ontving naar eigen zeggen al zijn wijsheid uit de mond van een godin. De metafysica heeft dit weggezet als een irrelevant beeld, een decoratieve metafoor, om zich dan louter op de boodschap te concentreren. Zo werd Parmenides een logicus en niet langer een spirituele leider.

Het boek vangt aan met zes ‘experimenten’ van getuigenis. Die komen uit de filosofie, de mythologie, de eigentijdse literatuur, de joods-christelijke schrifttraditie. De rest van het boek bouwt daar dan filosofisch op verder. Het fenomeen ‘getuigen’ als een complex gebeuren dat vraagt om nuances die de klassieke epistemologie niet aankan, wordt hier grondig, heel grondig zelfs verkend. We komen Plato en Aristoteles tegen, maar ook Heidegger, Gadamer, Ricoeur, Derrida en Agamben. Deze studie werd dan ook een heel diep- en breedgravende aangelegenheid. De relevantie toont zich niet alleen in het onderzoek zelf, maar ook aan de ‘rand’. Deze studie raakt namelijk aan aanpalende onderzoeksdomeinen waar tegenwoordig heel boeiende en belangrijke ideeën worden verkend.

Een voorbeeld van de actuele relevantie van deze studie komt uit totaal onverwachte – en ook onverdachte – hoek. In de encycliek *Laudato si’* heeft de paus het poëtisch over de kreet van de aarde die weerklinkt samen met de kreet van de armsten. Deze metafoor past helemaal in de miserie die wordt bedoeld door Foucault en van der Heiden. In deze encycliek legt de paus uit hoe tot nog toe de NGO’s met de beste bedoelingen die stem op voorhand smoorden in een klaar en welonderscheiden conceptueel vertoog, inclusief fondsenwerving, efficiënte communicatie en resultaatsgebonden projectwerking. Deze studie kan ons nu leren een hermeneutiek te ontwikkelen die getuigt van de schreeuw van de aarde én de armsten. In het verlengde hiervan: abortus, bijvoorbeeld. Wie vertolkt de stem van het ongeboren kind? Is dat automatisch de aanstaande moeder? Of ook: de miserie van een beperking. Laatst hoorde ik op de radio iemand met autismespectrumstoornis nog klagen over het feit dat hij al tientallen jaren meedraait in de werking met die doelgroep, maar zelf nooit werd gehoord. De ‘normalen, de gediplomeerde professionelen van de instelling, hielden hem voor hoe hij moest omgaan met zijn gelijken.

Het herbetoveringsnarratief is nog zo’n terrein. Ook hier wordt gezocht naar een aanspraak door de werkelijkheid zelf die elke epistemologische operatie voorafgaat. Deze aanspraak wordt door de moderne epistemologie zelf weggezet als irrelevant en zelfs onbetrouwbaar, juist omwille van het miserabele epistemologische statuut. Nu de wetenschappelijke rationaliteit zoals die werd aangezwengeld door Descartes uitgeput raakt – Heideggers woord – dat de filosofie op zoek gaat naar andere vertogen waarvan de waarheidsclaim elders en anders wordt gevalideerd dan volgens de maat van adequaatheid van proposities à la Tarski.

Ten slotte denk ik aan Derrida’s belofte zonder belofte, een echo van Heideggers ‘knipoog’. Ook hier is de aanspraak ontdaan van gearticuleerde

inhoud. Ook hier wordt verwacht dat enkelen profetisch zullen getuigen van wat toe-komt in het denken, dus van een toekomst die niet allang vastligt in de vigerende modellen en theorieën en via extrapolatie en statistiek kan worden berekend. Wat wordt beloofd, weten we niet, maar een religieuze denkhouding die wordt getekend door openlijkheid, ontvankelijkheid en waarachtigheid is bereid te zien dat tekenen vragen om getuigenis van een ‘andere’ wereld. Dat laatste opent nog meer expliciet dan de vorige voorbeelden een theologisch register. Weerom, het gaat dan niet om een institutionele theologie maar eerder om een religie zonder religie, zoals radicale hermeneut John Caputo dat overneemt van, weerom, Derrida.

Van der Heiden levert hier een bijzonder relevante, originele, pittige studie af. Vertrouwdheid met de filosofie, inzonderheid haar metafysicakritische continentale traditie en de hermeneutiek, strekt tot aanbeveling. Dit is geen handboek voor beginners. Het is ook geen puur speculatieve aangelegenheid, integendeel, de relevantie ervan heb ik hopelijk overtuigend weergegeven. Dit boek toont hoe we actualiteit moeten overdenken en waarom dat zo moet. Immers, de metafysica met haar klassieke epistemologie is uitgewerkt, ‘ten einde’.

Erik Meganck

* * *

SPIRITUALITEIT

Koo van der Wal, *Filosofie en spiritualiteit. Leven en denken vanuit een ideële inspiratie*. Antwerpen-'s-Hertogenbosch, Gompel & Svacina, 2021, 228 blz., € 29,90, ISBN 9789463713054

Veel hedendaagse ‘filosofie’ is – helaas – niet alleen saai, maar mist ook enige inspiratie. Het betreft vooral de schoolse variant die zich ver houdt van wat ons in de alledaagsheid bezielt. Daartegenover leeft filosofie-in-eigenlijke-zin, samen met spiritualiteit, van verwondering en zou zij daarom met het spirituele een diepe innerlijke verwantschap moeten vertonen. In dit perspectief mogen we zelfs verwachten dat zij, voor een kijk op de dingen in en van de wereld, een manier van leven tot uitdrukking brengt. Dit onderstreept van Koo van der Wal, emeritus van de Erasmus Universiteit Rotterdam, in zijn jongste boek. Over die verwantschap schrijft hij: ‘Spiritualiteit komt voort uit een zelfbezinning die men in een brede zin filosofisch kan noemen, terwijl filosofie, die die naam waard is, door een bijbehorende levenspraktijk begeleid wordt’ (201). De auteur maakt zich zorgen over wat zich de jongste tijd in de academische wereld als ‘filosofie’ aandient – ‘wijsbegeerte’ geldt trouwens stilaan als een achterhaald woord. Het